

Gagy József

Maszk, arc, álarc. Előzetes megjegyzések a pandémia maszkviseletéhez¹

A címben megadott sorrendet az aktuális helyzet diktálja: a járvány mindennapjaiban senki sem beszél álarcról, senki nem gondol álarcra. Az arcvésztes, arc eltakarása és így az emberek közötti, nyilvános helyeken történő interakciók bonyolult volta már gyakoribb téma, amikor arról a tárgynak a szerepéről van szó, amelynek viselését, a járvány felerősödésének bizonyos eseteiben, hatósági rendelet követeli meg. Nem ismerjük fel a rég látott ismerősöket, nem értjük a halkabban és tagolatlanabban beszélők szavait. De a pandémia napjaiban azt a tárgyat használjuk intenzíven, annak a negatív hatásairól beszélünk sokszor, esetleg elismerve a pozitívumait is, amit maszknak nevezünk, és aminek a betegség terjesztő vírusokkal szemben védelmi szerepet tulajdonítunk.

Az első azonban mindenkor az arc. Az a testrész, amely a legkifejezőbb, amely leginkább árulkodik a személy érzelmeiről. Csányi Vilmos szerint az emberi arc (a szemekkel és a nemiséget mutató testrészekkel együtt) szociális kulcsingerként működik (Csányi 2015: 121), az embertárs számára a legfontosabb ezeknek a figyelése, ezek jelzéseinek megértése és ezek jelzéseire való reagálás. Az emberi arc „200-250 különböző üzenet kifejezésére képes” (Csányi 2015: 212), és az alapvető érzelmek (nevetés, harag, bánat, stb.) megjelenése az arcon főemlős elődeinkkel közös! Az ezzel kapcsolatos kutatások eredményei „nagy meglepetést keltettek a társadalomtudományokban, ezen belül a pszichológiában. Egyrészt ugyanis, a legtöbb társadalomkutató a társadalmi, szocializációs folyamatok által diktált egyéni és kulturális különbségeket jósolta meg és egyáltalában nem számított ilyen egyöntetűségekre az érzelmkifejezések terén. Másrészt pedig, az is kiderült – és ez még nagyobb meglepetést keltett –, hogy nem csupán az arckifejezések motoros sémái egyeznek meg, hanem az általuk közölt elsődleges szociális jelentések is. A mosolygás során összehúzódozó zygomaticus major és orbicularis oculi izmok olyan arcmintázatot hoznak létre, amely a Föld minden pontján az örömet fejezi ki, és sehol sem jelenti a félelmet vagy szomorúságot.” (Bereczkei 2005: 551.)

A második a sorban az álarc. Az emberiség kultúrtörténetének fontos pillanata, amikor megjelenik, elterjed az ember tárgyalkotó, kultúra teremtő tevékenységé-

1 Itt köszönöm meg azoknak, elsősorban a Sapientia EMTE kommunikáció és közkapcsolatok szakos diákjainak, hogy eddigi munkámban segítségemre voltak.

nek egyik termékeként. Valószínűleg az életről és halálról, evilágról és túlvilágról, élőkrol és holtakrol kialakult elképzélesek életre keltéséhez szükséges vallásos performanszok tárgyi világának egyik első artefactuma az, amit magyarul álarcnak nevezünk.

Kis nyelvtörténeti kitérő: Voigt Vilmos írja *Viselt-e álarcot az „ál, álnok alak”?* című tanulmányában, hogy a magyar nyelvben a 16. századtól az *ál* szót melléknévként és valószínűleg főnévként is használták, az előbbi értelemben „nem igazi, nem valódi, nem szabályos” jelentésben, meg egyházi szövegekörnyezetben morális értelemben is. Az *álnok* szó személyekre vonatkoztatva, foglalkozásnévként létezhetett már a középkorban, de azt, hogy pontosan mit is jelenthetett, nem lehet tudni. Az *álarc* szó 1520 körül fordul elő először a nyelvtörténészek által kutatott írásokban, a latin *larva* szó magyar megfelelőjeként. Ekkor már a farsangi szokásokhoz köthető a szó által megnevezett tárgyak használata. Voigt konklúziója: az álnok szó a „hamis” jelentésben szerepelt, és az mint megnevezés nem volt kapcsolatban a „15. században az udvarban, a 16. században városon is” megjelenő „valódi maszkok/álarcok”-kal, vagyis: az „ál, álnok alak” nem viselt álarcot.²

Nevezik ezt a tárgyat maszknak is, de a szó bizonyíthatóan más nyelvből van átvéve. A nyelvész Balázs Géza eszmefuttatása szerint „a maszk szó az *Etimológiai szótár* (2006) szerint német eredetű (a magyarban). És még hozzáteszi, hogy a franciában is megvan. [...] A maszk természetesen nem német eredetű. Európában minimum meg kell említeni, hogy latin (*masca*), és a magyar történelemben nyilván sokkal egyenesebb és korábbi út vezetett a latin felől maszkügyben, mint a németek felől. És persze, ismerve a drámatörténetet, rögtön rájövünk, hogy valójában görög eredetű. És ha mélyebbre ásunk: arab eredetű: jelentése gúnyolódás, bohóckodás. És azt is meg kellene említeni a »német jövevényszó« maszknál, hogy föltehetően van valami kapcsolata a magyarban már 1558-tól adatolható maskara olasz jövevényszóval is. Amelyet a szótár nem hoz kapcsolatba a latin, görög, arab előzményekkel. Ez a gond a »szűkre szabott«, gondolattalan, a művelődéstörténettől meg nem érintett »tisztá« (és éppen ezért értelmetlen) etimológiákkal. Ha ugyanis lenne »gondolat« az etimológiában, akkor valami olyasmit írnának, hogy föltehetőleg arab eredetű, az európai művelődéstörténetbe a görögök és rómaiak vezetik be, a magyar közvetlenül átvette az olaszból maskara és közvetetten a németből maszk alakban.” (Balázs 2021.)

A mai mindennapi beszédben nem az álarc, hanem a maszk a legelterjedtebb, persze szóösszetételek egyik tagjaként. Használják ugyan egyaránt a gázálarcot és gázmaszk szavakat is, de a sebészmaszkot nem hívják sebészálarcnak, és a pandémia divatos viselete sem arcálarc vagy szájárarc, hanem arcmaszk és szájmaszk. Jogos tehát, hogy a járványidő maszkviseletéről szóló írás címében ez a szó szerepeljen az első helyen.

2 Voigt Vilmos megállapítása szó szerint: „Amikor a 15. században az udvarban, a 16. században már városon is megjelennek a valódi maszkok/álarcok Magyarországon, ezek már nem a középkorban továbbélő ótörök szavak szemantikája segítségével írják le.” (lásd Voigt 2007: 225.)

A néprajzi szakirodalomban szinonimaként ismerik, használják az álarc és maszk fogalmakat. A *Magyar Néprajzi Lexikon* *álarc* szócikkében olvasható: „A világ csaknem minden népe használ álarcot, maszkot, ahol nincs álarc, ott az arc festése helyettesíti.” (Dömötör 1977.) Verebélyi Kincső szerint a kép árnyaltabb: „A maszk mint álarc csupán az arc elé illesztett, az elfedést, szolgáló tárgyat jelenti az ókor óta az európai hagyományban. A magyar népszokásban, a maszk önmagában nem jelenik meg, csak az egész testet elfedő álöltözettel együtt.” (Verebélyi 2007: 15.) Vagyis a népszokások tárgyi kellékeit vizsgálva különbséget lehet tenni az arcot fedő maszk (ez az eredeti ál-arc) és a testet és természetesen az arcot is fedő álöltözet között. Az álarcos busók tulajdonképpen álarcban és álöltözetben ijesztgetik a busójárás megtekintésére érkezett turistákat, de csak álarcosokként emlegetik őket, és persze a legfontosabb kelléke is egy busó-maszknak a faragott-festett álarc.

Még egy kis fogalomtisztázó kitérőt kell tennem, mielőtt rátérnék a saját eredményeim ismertetésére. Verebélyi Kincső írásában olvasható: „A maszk az emberi arc elé helyezett, valamilyen szilárd anyagból készült arcmás, amely az adott személy kilétének eltakarására szolgál.” (Verebélyi 2007: 17.) A *Magyar Néprajzi Lexikon* szócikke szerint a maszk olyan tárgy, amely „arra szolgál, hogy hordozójának külsejét átalakítsa, egyéniségét megváltoztassa, segítségével az álarcot hordozó idegen lényt testesítsen meg” (Dömötör 1977). De a kevésbé tudományos igényű írásokban is ez olvasható: „De mi is a maszk vagy álarc? Az arcot félig vagy egészen elfedő tárgy. Három jelentéstartományt különböztetnék meg: egyrészt álcázásra szolgál, másrészt védekezésre, harmadrészt pedig valaminek a megjelenítésére...” (Oravecz 2020.) Vagy: „A maszk az arc elé helyezett tárgy, melynek látható fele arcot formáz. Takarhatja az egész arcot, vagy csak az arc egy részét (félmaszk), többnyire a szem környékét. [...] A maszk lényege, hogy elrejtí és megváltoztatja az eredeti személyiséget.” (Földvári 2015.)

Ezekben a meghatározásokban a közös, hogy a maszk vagy álarc eltakarja/átalakítja/megváltoztatja a személyiséget – vagyis aki viseli, az személyiséget vált, és maszkkal/álarcokkal már nem ugyanaz, mind nélküle. Ha ez így van, akkor adódik a kérdés: a modern társadalomban a légzőszervek eltakarására, védelmére kialakított, szintén maszknak hívott tárgyak, az orvosi, a munkavédelmi, a mérgező vegyi anyagoktól védő maszknak ezen a védő szerepen túl van-e más funkciója? Amikor az orvos felveszi az arcmaszkját, akkor speciális tevékenységet végez ugyan (operál), de személyisége ugyanaz marad. Bár ha belegondolunk: az operáció helyszínén, műtőben, akár csak a vegyi szennyezést tartalmazó levegőjű környezetben mindenki viseli a maszkot, tehát a maszk egy adott helyzetben, adott cselekedet végzők közösségét mutatja. Ebben pedig nem különbözik egy szertartáson résztvevők egyforma, egyen-maszkjától. Nem változtat személyiséget – de egy közös személy fölötti egység, egy közös, intézményesített cél érdekében szerveződő csapat, intézmény tagjai azok, akik ezekben a helyzetekben egyforma maszkot viselnek. Mindez a modern kor munkavégzési, szabályozott, „steril” helyzeteiben történik, szó sincs vidám vagy szomorú, játékos viselkedésről.

Akkor ugyanez lenne a helyzet a pandémia mindennapjaiban is?

A 2021. szeptember elején indított, kisméretű, tájékozódó kutatásom célja volt a mindennapokban ajánlott/kötelező maszk beszerzésének, tárolásának, viselésének módjairól való tájékozódás a mai, pandémiás helyzetben, és az ajánlott/kötelező maszkviselés mindennapi és jól megfigyelhető használatáról olyan előzetes, korlátozott érvényű feljegyzésekhez eljutni, amelyekre további kutatások építhetők. Kiindulópontom: a maszkviselést tanulmányozva a járványhoz való viszonyulás ki nem mondott, rejtett, alapvetően kulturális jellegű jellemzőiről is képet alkothattunk. A maszk olyan tárgy, amelynek a beszerzése, viselése, tárolása a járványról kialakított elképzelések, a járvány-hiedelmek szó szerint jól látható, megfigyelhető jele. Mindennapi környezetemben, valamint a Sapientia EMTE kommunikáció szakos egyetemistái között tájékoztam, tettem fel kérdéseket, vártam tőlük írott válaszokat, kezdeményeztem beszélgetéseket. A kutatás ebben az első, tájékozódó szakaszában nem készítettem rögzített interjúkat.

A mindennapi rutinos maszkviseletről

A kiinduló helyzet: 2021 szeptemberében, a Covid19-járvány romániai negyedik hullámának felfutásakor már rutinos maszkviselők vagyunk. A kereskedelem számtalan változatát árusítja a maszkoknak. Minden felnőttnek, fiatalnak, nagyobb gyerekeknek a zsebében, táskájában, otthonában, a fiókokban, fogasokon, autójának kesztyűtartójában, csomagban vagy egymagukban ott vannak a maszkok. Ezek sokfélék, a legolcsóbb orvosi/egészségügyi maszkok a legelterjedtebbek, de vannak házilag készített egyszerű vagy bonyolultabb szabású szövet maszkok, meg drágább, igényesebb hímzett változatok, a nagy üzletláncokban (H&M, New Yorker) forgalmazott termékek, vagy éppen a teljesen egyéni tárgyak: „A Pinterest nevű alkalmazáson találtam a képet, ami a maszkot inspirálta. Nagyon megtetszett és biztos voltam benne hogy egy ugyanilyen maszk nem fog velem szembejönni az utcán.”³

Kép. A Pinteresten talált mintás maszk

3 Tanulmányomban a beszámoló szerzőit kutatásaitok okokból nem nevezem meg.

A teljes mértékben egyéni maszkok készítésének már megvannak a technikai-üzleti feltételei is: „Nagybátyjámnak van egy fotókabinos cége, tavaly ősszel ezt kibővítette személyre szabott maszkok gyártásával, amiket egy webshopon keresztül lehet rendelni, tőle is kaptam egy ilyet ajándékba. Ennek a lényege, hogy egy jó minőségű saját képet nyomtatnak a maszkokra. Így én is kiválasztottam egy mintát az internetről és azt kértem az ajándék maszkomra. Ezeknek az ára 29 lej. Ezenkívül Kolozsváron létrehoztak egy selfie kabint, ahol az ember valódi arca kerülhet a maszkra.” Cégek az alkalmazottak rendezvényeire a reklámfeliratos pólók mellé egyen maszkokat osztogatnak, az évfordulós ajándécsomagok között is ott van a maszk az emblémával és az évfordulós számmal. A fogyasztás mindennapjaiban a legkülönbözőbb igényeket kielégítő maszkokat választhatunk, például rózsaszínűket: „Ahogy megláttam az üzletben a polcon, nekem boldogságot sugárzott és valahogy úgy éreztem, ha már maszkot kell viselni, legyen egy kis szín is a szürke hétköznapokban!”

Az első kérdésem, amit feltettem a diákoknak, azzal kapcsolatos volt, hogy álarc-e a maszk/maszk-e az álarc? A néprajz szakértői szinonimaként használják a két megnevezést, de a teljes mértékben laikus, a praktikus tapasztalatok felől közelítő diákok, ha a kérdés eleve különbség megnevezését kéri, akkor tesznek-e, és miképpen tesznek különbséget a maszk és álarc megnevezések, az ezek mögött álló, esetleg elkülönülő jelentéstartalmak, valóságszeletek között? A kérdés ugyanis így hangzott: „véleménye szerint mi a különbség a maszk és az álarc között”?

A válaszokat átnézve egy elsődleges csoportosítást próbáltam elvégezni.

1. Morfológiai, szerkezeti különbségek érzékelése, ezek megállapítása: „A maszk csak a száját, míg az álarc az egész arcot fedi.”; „Az álarc a teljes arcot befedi, kivéve a szemet és a száját, ahol kivágott lyukak vannak, viszont a maszk az orrot és a száját fedi el, a szem jól kivehető benne.”

2. Funkcionális különbségek érzékelése, ezekre vonatkozó kijelentések. Ez a leggyakoribb: „A maszk nem változtatja meg az illető arcát olyan nagymértékben, mint az álarc.”; „Amíg a maszk véd, az álarc eltakar.”; „A maszk megvéd, az álarc elrejt valódi arcomat.”; „A maszknak a védelemben van szerepe, az álarcnak pedig abban, hogy felismerhetetlenné váljon viselője.”; és „A maszkkal magunkat védeni akarjuk, és azért hordjuk, az álarcot viszont akkor teszik fel, ha valamit el szeretnének takarni, másnak szeretnénk tűnni, mint amik vagyunk.”

3. Ezekben a válaszokból már körvonalazódik a mai fiatal korosztályra (talán) jellemző hogy a használat tapasztalatából kiinduló két formát különböztetnek meg. Az álarcként meghatározott tárgyakat eddigi életük során különböző, intézményes vagy csoportos helyzetekben, ünnepekkor használták, kezdve az óvodai farsangtól a Halloween-buliig. A maszkként meghatározott tárgyak számukra a jelen, a pandémia okozta válság-mindennapok szükséges tárgya. Ezért is lehet jellemző véleményem szerint az aktualitásból kiinduló kategorizálás/meghatározás: „A maszkot egészségügyi szempontból viselik az emberek, míg a maszkot szórakozásból.” Az egyik tehát kényszer-viselet, a másik viselése választott, játékos, kedvtelésből történik. „A maszk az amit hordanunk kell, az álarc pedig az, amit adott esetben

magunkra öltünk.” A mában tehát folyamatos az egyiknek a jelenléte – és alkalmi, ritka a másiké. Egyéni, a többiekétől elütő, és a kultúrtörténeti összefüggések ismeretét mutató vélemény is lehetséges: „Az orvosi maszk funkciója a védelem, viszont a régi rituális maszkok is egyfajta védelmet biztosítottak a viselőnek, spirituálisan.” Ez azonban igen kivételes eset.

Mivel mindenkinek volt, van bizonyos mennyiségű maszkja, ezek már helyet kerestek, kaptak az otthonokban, a közvetlen környezetekben. „Hol tartják a maszkokat?” volt az a kérdés, amelyre az adott válaszok nyomán három főbb tendencia körvonalazódik számomra arról, hogy milyen eddigi használati tárgy mellé sorolható ez a pandémia előtt a mindennapokban nem használt tárgy.

1. Úgy használják, mint a zsebkendőt: a ruhák zsebébe, táskák és hátizsákok rekeszeiben, autó kesztyűtartójában tartják, használtakat és még nem használtakat egyaránt.

2. Úgy használják, olyan divattárgyként, mint a (divat)kendőt vagy a sálát: a kabátok mellett a fogason, szekrényben a polcokon vagy kendőtartókon.

3. Úgy használják, mint a higiéniai tárgyakat: a fürdőszoba polcain, dobozaiban tárolják.

Fontos lenne tudni, hogy egyes személyek, családok, csoportok esetében mennyit él egy maszk, azaz a különbözőképpen besorolható maszkfajták mikor válnak szemétté, mikor selejteznek ki őket. Ehhez szükségesek az interjúk, hiszen a direkt kérdések értelmezése az, hogy „tudjuk-e, hogy milyen szabályok szerint kell használni a maszkokat”? És igen, tudják, hogy az egyszer használatos maszkokat a levés után el kell dobni. De valóban ezt teszik-e? Egy megfigyelt esetben egy fiatal ember egyszer használatos, igen kirívó, piros színű, „nőies” maszkot viselt. A kérdésre, hogy honnan van ez neki, azt válaszolta, hogy „találtam, az autó hátsó ülésén volt”. Következő alkalmakkor is ugyanez a maszk volt rajta, tehát nyilvánvalóan nem egyszer használta. Úgy gondolom, ez mások esetében is megtörténik – csak a világoskék vagy fekete színű orvosi maszkokról külső szemlélő nem tudja a különbséget megállapítani. Maradnak tehát a „Honnan szerzik be, mennyibe kerül a maszk?” kérdésre adott beszámolók, ahol szó esik az egyszer használatos maszkok beszerzéséről és szerepéről.

„A pandémia kezdetén édesanyám házi készítésű maszkokat vásárolt 2 lejért darabját, kb. 10 darabot. Édesapám mivel csendőr volt, amikor ment dolgozni mindig kapott egy egyszer használatos maszkot és egy pár kesztyűt. Ezeket meggyűjtötte és hazahozta, így jutottunk egyszer használatos maszkhoz. Én egyszer vettem két fekete maszkot a Carrefourból 6 lejért darabját. Amikor a testvéremnél voltam Magyarországon márciustól április végéig, vettem két maszkot a Tescoban 1000 forintért darabját. Az egyik fehér csipkés, a másik pedig fehér alapon zöld pálmafa leveles.”

„Én eddig csak egyszer vásároltam maszkot, mert azelőtt mindig egyszer használatos egészségügyi maszkokat viseltem és azokat csak úgy ingyen kaptuk a szüleim munkahelyéről vagy a polgár mesteri hivataltól. Először most másodév kezdetén vásároltam textil maszkokat a NewYorker üzletből, azért, hogy az egyetemen ké-

nyelmes maszkokat tudják hordani. Három maszkot vásároltam, amelyeknek 5 lej volt darabjuk.”

„Több helyen is vásároltam, de még sincs nagy kollekción belőlük. Van 3 darab teljesen egyszerű, fekete anyagmaszkom, amiknek 6 és 10 lejért vettem darabját. Bár egyformák, az áruk mégis különbözött. Van egy mintás, ugyancsak fekete anyagmaszkom, amelyet a Reserved-ben vettem, 5 lej volt. Még van egy, ami türkiz és kis virágok vannak rajta, az a Merkúrból van és ugyancsak 5 lej volt. Egyszer használatos maszkot sosem vásároltam. A páromnak az édesanyjától rengeteget kapunk folyamatosan. El sem tudjuk használni mind.

Igazából az úgy van, hogy az egy ruhás bolt és sosem azért megyek be, mert én keresek valamit. Mindig mással megyek és velem nézelődök. Magamnak sosem vettem ruhát onnan, viszont a maszkot megláttam és kényelmesnek tűnt, meg olcsó volt. (+ csak egyszer használatos maszk volt nálam, amitől viszket az arcom és ezért nagyon zavar)

Úgyhogy így történt, hogy ruhás boltból vettem (végül elég kényelmetlen) maszkot.”

Ahhoz, hogy valóban rendeltetésszerűen használják az egyszer használatos maszkot, kell legyen valaki a családban, aki meg van győződve ennek fontosságáról és hasznáról, és ezt megköveteli:

„A mi családjunkban mindenki sebészi maszkot hord vagy egy időben 3F-est, mivel anyukám egészségügyben dolgozik és nem enged mást. A járvány elején a karanténban rendeltünk az emag-ról azt hiszem 200 darabot, de az árra nem emlékszem már. Azóta is folyamatosan az emag-ról rendelünk volt olyan, hogy 500 db-ot mivel nem használjuk hetekig, hanem elég gyakran váltogatjuk őket. Mi egy 4 tagú család vagyunk, de egy udvaron lakunk a nagyszüleimmel is, és volt rá példa, hogy nekik is adtunk a mi maszkjainkból.”

Ez pedig egy kimerítő válasz: az is benne van, hogy mi a viselő szándéka: „Én leginkább kaptam vagy készítettem a maszkjaimat, de volt egy pár eset, amikor én is vásároltam. A patikában vettem egyszer használatos orvosi maszkot, azt a tipikus kéket, ha jól emlékszem, 3 lej 50 bani volt. Egy virágüzletben vettem két darab textil maszkot, egy kéket és egy feketét, 6 vagy 7 lej volt darabja. Egy rétegűek és egy alsónemű gyárban készültek. Szinte használhatatlanok, mert egy idő után átnedvesednek a lehelettől. A Darinában vettem két textil maszkot még, 4 lejbe kerültek. Az egyik szürke, a másik kék-fehér mintás, elég csúnyán vannak varrva. Ezen kívül még két helyet tudnék megemlíteni, ahonnan ugyan nem vettem maszkot, de tervezem hogy vegyek. Az egyik egy üzlet Marosvásárhely központjában, ahol tipikusan táskákat és pénztálcákat lehet vásárolni, és most a kirakatuk meg van tömve mindenféle érdekes textilmaszkkal, a másik pedig a New Yorker ruhás üzlet a Shopping Cityben, úgy hallottam hogy van egész jól kinéző, és egész jó minőségű sima fekete textil maszkjuk, kettes csomagban, 5 lej. Marosvásárhelyen, a Gyöngyvirág utcában van még egy érdekes üzlet, az a neve hogy Mesebolt / Atelier de Basmé, ott láttam még szép anyagokból készült jó minőségű, inkább színes textil maszkokat. Az áruk egy kicsit magasabb, ha jól emlékszem, 10-15 lej darabja.”

Kényelmesen és divatosan

Eddigi, beláthatóan kezdeti és kiinduló megfigyeléseim nyomán és a fent idézett szövegekből (meg társaikból) arra következtetek, és ezt a kijelentésem további vizsgálataik igazolhatják, hogy a pandémia mindennapjaiban kialakuló használatban (elképzelésekben/hiedelmekben és viselkedésben) a maszk tárgynak két elkülönülő formája⁴ van. Az egyik az egyszer használatos egyszerű orvosi, vagy több rétegű védőmaszk mögé van rejtve, de jól kimutatható. Akik inkább ezt viselik, azok többé-kevésbé elfogadják a maszk kötelező viselését, és nem lépnek túl ezen: nem igazítják saját arcukhoz a maszkot, nem formálják saját arcukat a különböző maszkok használatával. A kötelező viseletre vonatkozó utasítások megszüntével beáll a felejtés, a világnak ezt a maszkos arcát törlik emlékezetükből. Megszűnik az a személy fölötti, arctalan egység, a harcban, védelmi vonalban álló katonák egysége, amit a pandémia elleni védekezés követel meg. Annál is inkább, mert amikor a maszkról megfogalmazódó szövegek kifogásait halljuk (szoros, viszket az arcom, nem kapok levegőt, nem értem azt, aki beszél, én sem tudok érthetően beszélni, stb.), akkor ezek mögött leginkább az az értelmezés bújik meg, hogy a „saját arcot” akkor tudom visszazerezni, ha a személyiségem/létem fenyegető Gonosz visszavonul, az ideje elmúlik, és visszatér a megszokott, a régi, a hagyományos. Akkor majd visszatérünk az Alapokhoz (fundamentumhoz). Hogy az, ami fele fordulnak, ugyanannak a modern világnak a másik arca, ugyancsak a munkavégzés szabályozott, „steril” élethelyzetei, az most, amikor szabadulni akarnak a jelen kötöttségeitől, most nem számít.

A kulturális vizsgálódás szempontjából a textilmaszkok, vagyis a kevésbé védő, inkább kifejező maszkformák az árulkodóbbak, a fontosabbak. Ezek esetében feltételezhető (de korántsem bizonyított) a kapcsolódás a hagyományos maszk/álarc használati formáihoz, kulturális jelentéseihez, az arc módosított és játékban, szertartásokban megfogalmazó használatához. Ezek válogatásakor, viselésekor, a „kényelmesen és divatosan” szempontok előtérbe kerülésekor jelenik meg a játék, alakulnak ki a beszerzésnek, viselésnek a kis rítusai, játékos, egyéni, mondhatni emberi formái. Természetesen mindez ma, a fogyasztói társadalom kereteibe szorítva, általa meghatározva történik. De mégis hajlandó vagyok azt gondolni, hogy ezek a maszkok és maszkviselések túlmutatnak a pandémia időszakán. Nem abban az értelemben, hogy az emberek továbbra is viselni fogják kedves maszkjaikat, hanem aképpen, hogy szívesen emlékeznek vissza fényképeket nézegetve, történeteket újramesélve akkori viseletükre-viselkedésükre. Ezek ugyanis nem csak egy korhoz kötik, ebben jellemzik viselőiket, hanem egyetemes érvényességet is mutatnak/teremtnek: a mindenkori emberi világ kreatív és művészi megnyilvánulásai, hol játékos, hol szomorú arcai.

4 Tudom, hogy meredek ötlet, de talán kísérletileg nevezhetnénk akár a tárgy két különböző szellemének, azaz *hau*-nak: lásd Marcel Maussnál (Mauss 2000: 209).

Nem véletlen, hogy a néprajzosok, a néprajz intézményei ezekre az utóbbiakra figyeltek fel: a Szentendrei Skanzen a pandémia kezdetén hirdette meg gyűjtő-akcióját.⁵ Az elképzelés szerint „A maszkkészítés a tárgyalkotó népművészet kortárs változata lett. Fontos számunkra, hogy dokumentáljuk ezt a folyamatot. A maszkkészítés nem csak tárgyalkotás, egyfajta élő népművészet, hanem a segítségnyújtás, a szolidaritás egyik formája is lett.” A kiküldött kérdések⁶ arra utalnak, hogy a maszkok, mint „népművészeti tárgyak” jelenlétét szeretnék egy adott helyzetben dokumentálni, és nem szándékoznak követni a maszkok használatának folyamatosan alakulását. A honlapon 47 beérkezett választ és az ezekhez tartozó fényképeket is bemutatnak. Nem tudni, a honlapot követve, hogy beindult-e a pandémiás maszkoknak a begyűjtése, rendszerezése.

Szakirodalom

Balázs Géza

2021 Maszk. (Tetten ért szavak 145.) (Elérhetőség: <https://e-nyelvmagazin.hu/2021/02/01/maszk/>)

Bereczkei Tamás

2005 Darwin, a lélek biológusa. A darwinizmus pszichológiai öröksége. *Magyar Tudomány* 171. (5) 549–557.

Csányi Vilmos

2015 *Íme, az ember. A humánetológus szemével.* Libri Kiadó, Budapest.

Dömötör Tekla

1977 *álarc* címszó. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon. I. A–E.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 60.

Földvári Melinda

2015 Maszk. (Elérhetőség: http://www.szinkommunikacio.hu/22_07.htm)

Mauss, Marcel

2000 Tanulmány az ajándékról. Az ajándékcseré formája és értelme az archaikus társadalmakban. In: Uó: *Antropológia és szociológia.* Osiris Kiadó, Budapest 195–341.

Oravec Krisztina

2020 Kis maszktörténet. (Elérhetőség: http://m.fsze.hu/konyvtaraink/hiro_mihaly_u__7_/?article_hid=43488)

5 Forrás: <https://skanzen.hu/hu/a-skanzen/projektek/mutasd-a-maszkod>

6 Kik és hol varrnak maszkot? Saját maguknak, a családtagoknak, a szélesebb közösség tagjainak készítik? Milyen maszkok készülnek? Milyen anyagot használnak? Mi a maszk története?

Verebélyi Kincső

2007 Maszk és maskara. In: Pócs Éva (szerk.): *Maszk, átváltozás, beavatás. Vallásetnológiai fogalmak tudományos megközelítésben*. Balassi Kiadó Budapest, 15–28.

Voigt Vilmos

2007 Viselt-e álarcot az „ál, álnok alak”? In: Pócs Éva (szerk.): *Maszk, átváltozás, beavatás. Vallásetnológiai fogalmak tudományos megközelítésben*. Balassi Kiadó Budapest, 213–227.

Mască, față, deghizare. Observații preliminare privind mascarada pandemiei

Masca sau deghizarea ascunde/transformă/schimbă personalitatea – adică cel care o poartă își schimbă personalitatea și nu mai este același cu masca/fața ca și fără ea. Dar care sunt funcțiile obiectelor concepute pentru a acoperi și proteja organele respiratorii, numite și măști, măști medicale, măști de lucru, măști de protecție împotriva substanțelor chimice toxice, în societatea modernă? Scopul cercetării exploratorii la scară mică a fost de a afla despre modalitățile de achiziționare, păstrare și purtare a măștilor recomandate/necesare în viața de zi cu zi, în contextul pandemiei de astăzi, Punctul de plecare a autorului: prin studierea purtării măștilor, ne putem face o idee despre caracteristicile nespuse, de esență culturală, ale atitudinii față de pandemie. Masca este un obiect a cărui achiziție, purtare și depozitare este un semn vizibil la propriu al ideilor și credințelor despre pandemie. Unele dintre observațiile și concluziile autorului pot fi citite în această lucrare.

Mask, Face, Disguise. Preliminary Notes to the Masks of Pandemic

The mask hides/transforms/changes personality, so the person wearing a mask changes his/her personality, as he/she is not the same with the mask than without it. But what kind of functions could be taken in the modern society by the objects conceived to cover and protect the respiratory organs, called masks, by medical masks, by masks protecting us from toxic chemicals? The aim of this small scale research was an orientation in the present pandemic situation concerning the purchase, depositing and wearing of the mandatory masks. The starting point of the author was that analyzing the use of masks one can get an image of the basically cultural – yet non-expressed – characteristics of the relation, the attitude towards the pandemic. The mask is a specific object, the purchase, wearing and depositing of which represent a visible sign of the concepts and beliefs about the pandemic. Some of the observations and conclusions of the author can be read in this paper.